

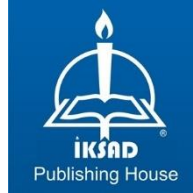
HACI BEKTÂŞ-I VELÎ ANISINA TÜRKİYE VE TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI-VIII

Editör

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

ANKARA

2021

Copyright © 2021 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-7636-44-5

Cover Design: İbrahim KAYA

November / 2021

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

BÖLÜM 1

HORASAN'DAN ANADOLU'YA DOĞAN BİR GÜNEŞ: HACI BEKTÂŞ-I VELÎ

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ*

*Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
ytansü@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-6183-5302

Semra ÇERKEZOĞLU**

**Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Doktora
Öğrencisi, semracc27@gmail.com, Orcid No:0000-0002-3046-3642

GİRİŞ

İslam dininin hükümlerini büyük bir itina ile yerine getirmeye çalışanlara “abid” ve “zahid” denirken, 8. yüzyıldan itibaren Ehl-i sünnet seçkinlerinin her an Allah ile birlikte olma isteği ve gafletten kaçınma çabalarına “tasavvuf”, tasavvufu yaşam tarzı haline getiren kimselere “mutasavvıf”, “ehl-i tasavvuf” denilmiştir.

İlk sıralar Batı literatüründe tasavvuf; bir dinin ruhanî, derunî yönünü belirten “mistisizm” diye tanımlamış, ancak mistisizm ile arada belirgin farklar tespit edilince “sufizm” kelimesi ön plana çıkmış ve tasavvuf kavramı kullanılmamıştır. René Guénon; tasavvufun, bir rehber (mürşid, şeyh) liderliğinde yaşanması, rehberlerin Hz. Peygamber’e kadar silsileleri olması, insanların kendi anlayışına uygun bulduğu rehberi öncü seçebilmesi, tasavvufun kendine özel erkân, edep, zikir vb. özellikleri olması ile mistisizmden tamamen farklı olduğunu ortaya koymuştur. Tasavvuf tanımı yapılırken; Allah ile kulun ilişkilerini, kulun diğer insanlarla olan ilişkilerini, kitap ve sünnet ilmini, kalp temizliği, güzel ahlak ve nefis terbiyesi ile ilgili yaklaşık 1000’e yakın tanım olduğu tahmin edilmektedir (Öngören, 2011, s.119).

“Eren” kelimesi Eski Türkçe’de er kelimesinin çoğuludur, en eki zamanla çoğul eki olma özelliğini kaybetmiş ve eren tekil bir kelime olarak kullanılmaya başlamıştır. “er” ve “eren” Farsça’da “merd”, “civanmerd” Arapça’da “âdem”, “recül”, “fetâ” kelimelerinin karşılığı olup, yiğit, ermiş, şeyh, kahraman, tecrübeli kişi, erkek manasına gelir. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde bu kelimeler sözlük anlamında

kullanmış olup, bazı erler iyi davranışlarından dolayı övülmüştür. Farsça “merd-i Hudâ”, “merdân-ı Hudâ”, Arapça “ricâlullah” olarak kullanılan çoğul tamlamalar, Türkçe’de Allah adamı, er, erenler, eren, Hak erleri, Hak erenler gibi ifadelerle karşılık gelir.

Türk tasavvuf ve kültüründe er ve eren kelimeleri “veli” manasında kullanıldığı zaman, Kur’an-ı Kerim’de geçen “fetâ” “recül” kelimelerini karşılar. Bu insanlar insân-ı kâmil olarak kabul edilir ve halk tarafından saygı gösterilir. Bu manada er ve eren kişiler Allah dostu olup, cömert, fedakar ve insanlara rehber olabilecek faziletli kişilerdir.

Yûnus Emre’ye göre Erenler;

“himmeti sıkıntıda kalanların imdadına yetişir. Mübarek nefesleri kendilerine inananların hallerini değiştirir, onlara yeni bir hayat bahşeder, iksir gibi bakırı altın yapar, sohbetleri mârifeti arttırır. Onların nuru ile şereflemek, kendilerinden nasip almak başlı başına bir saadettir.”

Özellikle Bektaşiler ve Mevleviler tasavvuf rehberlerini “Nazarım, Nazarlarım”, “Erenler, Erenlerim” diye adlandırmışlardır (Uludağ, 1995, s.294-295).

Asr-ı saâdet’ (Hz. Muhammed dönemi) ten bu yana zikir silsilesi çerçevesinde farklı adlar altında tasavvufi topluluklar ve bu toplulukların farklı şubelere bölünen kolları Türk ve İslam dünyasının tüm coğrafyasına yayılmıştır. Ahmed Yesevî’ye bağlı olanlar “Yeseviyye”, Hacı Bektâş-ı Velî’ye bağlı olanlar “Bektaşilik”,

Bahâeddin Nakşibend'e bağlı olanlar "Nakşibendiyye", Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye bağlı olanlar Mevleviyye, Hacı Bayrâm-ı Velî'ye bağlı olanlar Bayramiyye vb. olarak adlandırılmaktadır (Öngören, 2011, s.123).

Horasan Erenleri

Erenler; "Horasan Erenleri", "Rum Erenleri" gibi ait olduğu bölgeye göre adlandırılırlar (Uludağ, 1995, s.294-295). Ahmed Yesevî'ye bağlı Erenler için "Horosan Erenleri" tabiri kullanılmıştır. Horasan Erenlerin bilgiye ulaşma yolu sözlü bilgiyi öğrenmeye dayanır. Sözlü bilgiyi kavrama müridlikten geçer. Mürid (çırak) dinler, dinlediğini tekrarlar ve hamlıktan pişmeye, yanmaya erişme, olgunlaşma en sonunda ortak geçmişe tek bedende olarak, yeniden katılmaktadır (Alşan, 2012, s.32).

Pîr-i Türkistan olarak bilinen Ahmed Yesevî, Orta Asya Türklerinin dinî ve tasavvufî hayatında derin izler bırakmış, mutasavvîf, şair ve Yeseviyye tarikatının kurucusudur. Hayatı hakkında yok denecek kadar az bir literatüre sahibiz. Mevcut belgelerde menkıbelerle karışmış durumdadır. "Divan-ı Hikmet" ve şahsı ile alakalı tarihi belgelerden efsanevide olsa kişiliği ve hayatı hakkında bir takım çıkarımlar elde edilmektedir. Orta Asya'da, Maverahünnehir ve Anadolu'da Ahmed Yesevî izinde giden ve kendini onun neslinden sayan, adını günümüze kadar taşımış pek çok değerli şahsiyet görülmektedir (Eraslan, 1989, s.159). Rivayete göre kendisine bağlı olan müridlerin 12.000'i kendi bölgesinde, 99.000'i uzak ülkelerdedir.

Anadolu'ya gelen Horasan Erenlerinden bazıları; Kırım ve Balkanlarda Sarı Saltık, Bursa'da Geyikli Baba, Niyâzabad'da Avşar Baba, Zile'de Şeyh Nusret, Karadeniz-Batova'da Akyazılı, Merzifon'da Pır Dede, Tokatta Gajgaj Dede, Filibe yolu üzeri Adatepe'de Kıdemli Baba Sultan, Unkapanı'nda Horaz Dede, Bigadiç'te Barak Emre, Bozok sancağı civarında Osman Dede, İstanbul'da Karaca Ahmet, Karamanda Yunus Emre, Sulucakarahöyük'te Hacı Bektâş-ı Velî, Konya'da Mevlânâ, Kayseri'de Ahî Evren Dede ve daha niceleridir (Köprülü, 1976, s.46).

13. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilası yada farklı nedenlerden dolayı Horasan'dan Anadolu'ya gelen Horasan Erenleri, Türkiye Selçukluları döneminde adından en çok bahsedilen topluluk olmuştur. Konya'da Mevlârîâ'nın saray idarecilerine hoşgörü telkinleri, Hacı Bektâş-ı Velî'nin halkın arasına girerek, şiir, musiki ile gündelik yaşamlarındaki sorunları ile ilgilenmesi, Ahî Evren'in esnaf ve zanâatkarları bir çatı altına toplayıp sorunları ile ilgilenmesi, üretici ve tüketici çıkarlarını koruması, Anadolu'da göçebe ve yerleşik halka ilham ve güç kaynağı olmuştur. Nitekim, Hacı Bektâş-ı Velî ve Ahî Evren'in Kırşehir'in ileri gelenleri ile iletişim içinde olduğu Eflâkî'nin eserinde ve Velâyetnâmede yer almaktadır (Alşan, 2012, s.239)

Evliya Çelebi'nin *Künhü'l Ahbar ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi* kitaplarından anlaşıldığı üzere Hacı Bektâş-ı Velî, Ahmed Yesevî'nin mürididir. Bu durumu Aşıkpaşazâde'nin verdiği bilgilerde onaylanmaktadır (Köprülü, 1976, s.46). Yine *Hacım Sultan* (Bektâş-ı Velî'nin müridi) *Velâyetnâmesi*'ne göre bir Horasan Ereni olan Hacı

Bektâş-1 Velî, Ahmed Yesevî mürididir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük hizmetleri olan, Horasan Erenleri arasında Hacı Bektâş-1 Velî çok önemli bir yer tutar (Alşan, 2012, s.32).

Hacı Bektâş-1 Velî Velâyâtnamesi

Hacı Bektâş-1 Velî'nin hayatı hakkında yok denecek kadar az bilgiye sahibiz. Bazı menkîbelerin de (din büyüklerini anlatan hikaye) birbirleri ile ve gerçekte taban tabana zıt rivayetlerle örülü, olduğu görülmektedir. Hacı Bektâş-1 Velî hakkında bilgi veren en eski kayıtlar, vefatından ortalama iki yüzyıl sonra öğrencileri tarafından kaleme alınan Velâyatnamelerdir. Bu Velâyatnameler tarihi belge niteliğini yansıtmamakla beraber O'nu yücelten ve olağanüstü gösteren kayıtlardır (Fığlalı, 1996, s.317).

Hacı Bektâş-1 Velî hakkında bilgi veren kaynaklardan ilki 14. yüzyılın önemli sufilerinden Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin *Menakıbü'l-Kudsiyye fî Menasıbi'l-Ünsiyye* adlı eseridir. Bu eserde Hacı Bektâş-1 Velî'nin sadece ismi geçmektedir. Elvan Çelebi, Selçuklu yönetimine karşı 1240 yılında Babaî İsyanı hareketini gerçekleştiren, Vefâî şeyhi Baba İlyas-1 Horasanî'nin torunudur. Vefâî şeyhi Baba, Hacı Bektaş-1 Velî'nin de şeyhi olarak bilinmektedir. Elvan Çelebi, bu eserinde daha çok Babailer tarikatı ve isyandan menkıbevi bir şekilde bahsetmiştir.

Hacı Bektâş-1 Velî hakkında bilgi içeren ikinci eser, 14. Yüzyılda Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin torunu Ulu Arif Çelebi'nin buyruğu üzerine Ahmed Eflakî adlı bir Mevlevî tarafından kaleme alınan *Menakıbu'l-Arifin* isimli Farsça eserdir (Kardaş, 2018, 19-20).

Bugün Hacı Bektâş-ı Velî hakkında edindiğimiz bilgilerin çoğu Hacı Bektâş-ı Velî'nin müridleri tarafından bir araya getirilmiş menkıbelerden oluşan Hacı Bektâş-ı Velî Velâyâtname'si'dir. Vilayetname-i Hacı Bektaş Velî-i Horasânî ve Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî gibi isimlerle de bilinir. 15. Yüzyılın son çeyreğinde kaleme alındığı tahmin edilen eldeki en eski nüshası 1624 yılında kopya edilmiştir.

Velâyâtname'lerinde içinde en fazla nüshaya sahip olan eserde Hacı Bektaş-ı Veli hakkındaki rivayetler mevcuttur. Velâyâtname'nin mensur ve manzum nüshaları hakkında çalışma yapan araştırmacılar nüshaların yazarı olarak Süflî Derviş mahlası ile bilinen Musa b. Ali'yi ve 15. yüzyılın sonlarıyla 16. yüzyıl başlarında yaşamış olan Firdevsî-i Tavîl'i (Uzun Firdevsî) kabul etmişlerdir. Bazı araştırmacılar da mensur ve manzum nüshalarından her iki tip Velâyâtname yazarının Uzun Firdevsî olduğu üzerinde birleşmiştir. Velâyâtname'nin yazılış tarihi konusunda çeşitli tahminler olmaklar beraber, eserin içeriğine bakıldığı zaman Abdülbaki Gölpınarlı'nın 1481-1501 yılları arasında yazılmış olabileceği şeklindeki tahmini büyük ölçüde geçerlilik kazanmıştır. Manzum velayetnamelerin tarih olarak en eskisi Uzun Firdevsî'ye ait olanıdır (Kardaş, 2019, 107).

Aynı yüzyıldan bir başka kaynak ise *Nefehatü'l-Üns min Hazarati'l-Kuds*'tur. İranlı mutasavvıf Abdurrahman-ı Camî tarafından kaleme alınmıştır. Aynı dönemde Lamii Çelebi tarafından bazı eklemelerle *Terceme-i Nefehat* başlığı ile tercümesi hazırlanmıştır. Eserde Hacı

Bektâş-1 Velî'den keramet sahibi, Kırşehir bektâşı, ünlü bir Anadolu evliyası olarak bahsedilmiştir (Kardaş, 2018, 19-20).

Bir diğer kaynak Baba İlyas-1 Horasanî'n ailesine mensup, sufi bir tarihçi olan Âşık Paşazade tarafından 16. Yüzyıl başında kaleme alınan ve Âşık Paşazade Tarihi olarak da bilinen, Tevarih-i Al-i Osman adlı eserdir (Kardaş, 2018, 19-20; Fırlı, 1996, s.317-323). 16. Yüzyılda Taşköprülüzade Ahmed'in *eş-Şakayıku'n-Numaniyye* adlı eseri, Osmanlı alim ve büyük mutasavvurlarının biyografisini konu edinen biyografik bir çalışmadır. Bu çalışmada diğer kaynakların aksine Hacı Bektâş-1 Velî Ehl-i Sünnet'e mensup bir evliya olarak yazılmıştır.

Yine 1504 yılında Lokmanî Dede tarafından kaleme alınan *Risale-i Sipehsalar ile Menakıbu'l-Arifin* başlıklı eserin Türkçe'ye çevrilmesi ile oluşturulan *Menakıb-ı Mevlana* başlıklı çalışmada, Horasan şahı, dervişlerin tacı ve âşıkların ruhu gibi sıfatlarla anılan Hacı Bektaş'ın, bir dervişini Konya'ya Mevlana'ya gönderdiğinden bahsedilmiştir (Kardaş, 2018, s.19-20).

Hacı Bektâş-1 Velî Velâyâtname Hacı Bektâş-1 Velî ve Bektaşilik araştırmalarında asli kaynaktır ve tarihi bakımından değerli bilgiler içerir. George Jacob'tan itibaren pek çok araştırmacı Velâyâtname üzerine çalışmıştır. Bu çalışmalardan ilki Erich Gross tarafından Almanca yapılan tercümedir. Daha sonra Sefer Aytekin bu mensur yazma eser üzerine yaptığı çalışmayı üç cilt olarak yayınlamıştır. Abdülbaki Gölpınarlı, bu nüshayı esas alıp tıpkıbasımı ile birlikte

1958 yılında yayına hazırlamıştır (Kardaş, 2019, s.107; Ocak, 1996a, s.472).

Hamiye Duran, *Hacı Bektaş Velî'nin Velâyetnâmesi ve Velâyetnâme'de Geçen Keramet Motifleri* adlı doktora tezi hazırlamış, daha sonra bu çalışmasını kitap olarak yayımlatmıştır. Yine Dursun Gümüšoğlu, Esat Korkmaz Velâyetnâme üzerine çalışan isimlerdir. Uzun Firdevsî'nin yazdığı *Manzum Hacı Bektaş-ı Velî Velâyâtname*si ilk olarak Bedri Noyan tarafından yayımlanmış, daha sonra eser üzerine Cemil Cihan Macit, Yüksek Lisans Tezi hazırlamıştır. Bu eser üzerine daha sonra M. Fatih Köksal tenkitli metin yayımlamıştır.

19. Yüzyılda Ali Nihanî b. Mehmed Tevfik Yozgadî manzum Velâyetnâme yazarlarından biridir. Bu çalışma Orhan Kurtoğlu tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Yine bu eser üzerine Sedat Kardaş tarafından doktora tezi hazırlanmış ve daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır (Kardaş, 2019, s.107).

Biyografisi Hakkında

Hacı Bektâş-ı Velî Velâyâtname'si'ne göre annesi Şeyh Ahmet isminde Nişaburlu bir alimin kızı olan Hatem (Hatme) olup, babası Horasan hükümdarı İbrahim es-Sânî Seyyid Muhammed'dir. Velâyâtname'de baba tarafı Hz. Ali soyağacına dayandırılmaktadır (Fırlı, 1996, s.317-319).

Hacı Bektâş-ı Velî “seyyid”¹ olup, Mûsâ Kâzım, Ca'fer Sâdık, Muhammed Bâkır, Zeynel-âbidin, Hüseyin, Ali ve Fatıma yoluyla, Peygamber soyundan gelmektedir. Yedinci İmam'dan başlayan soy ağacı şöyle gösterilmektedir (Mélıkoff, 2010, s.113-114) : *Mûsâ Kâzım / İbrâhim Mükerrrem el-Mücâb / Musâ-i Sâni/İbrâhim-i Sâni(Seyyid Muhammed) / Hacı Bektaş-ı Veli*

Hacı Bektâş-ı Velî'nin “seyyid” olması Bektaşiler için çok önemli bir husustur. Velâyetnâme'ye göre Lokman Perende, ders vermek için Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanına gittiği zaman O'nun sağında ve solunda iki nûrânî zâtın oturduğunu, Lokman'ın odaya girer girmez bu nurların kaybolduğunu görür. Hacı Bektâş-ı Velî'ye onların kim olduğunu sorar ve cevaben; "*Sağında oturan iki cihan güneşi ceddin Muhammed Mustafa idi. Solunda oturan Tanrı Arslanı, mü'minlerin emiri Hz. Ali idi. Biri gelip zahir bilgisinden, öbürü bâtın bilgisinden bahsederler ve bana Kur'an-ı öğretirler*" der (Fığlalı, 1996, s.319).

Rivayete göre dedesi Musâ es-Sânî, 27 Safer 203/818 tarihinde şehit olan İmam Ali er- Rıza ile görüşmüştür. İmam Ali er- Rıza bu görüşme esnasında bardaktan şerbet içerken, ağzına alır almaz yeniden bardağa boşaltır. Ardından Musâ es-Sânî'nin karısı Zeynep Hatun bardaktaki şerbeti içer. Bundan sonra İbrahim es-Sânî dünyaya gelir. Atası İbrâhim el-M ucâb'a benzediği için bu adı verirler.

¹ Bu kelime anlam olarak, “şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek” anlamına gelen “şerîf” (çoğulu eşrâf, şürefâ) kelimesini karşılar ve “Nesl-i pâk-i Muhammedî'ye mensup, yüceltmış olan” anlamına denk gelir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Fâtıma'dan doğan torunlarıyla, onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır (Küçükaşçı, 2009, s.40).

Asıl adı Muhammed Bektaş olup, ana kaynaklarda, vakfiyelerde Hacı Bektâş olarak zikredilmiştir. Hünkar lakabı daha çok Bektaşî kaynaklarında görülmektedir (Fığlalı, 1996, s.317-319). Prof. Dr. Esad Coşan, “Bektaş” adınında lakap olduğunu, o dönemde asil ve âlim kişilere dini içerikli bir lakap vermenin gelenek olduğunu belirtmiştir. "Hacı" lâkabı ise, Velâyâtname'de yer alan rivayate göre; Hacı Bektâş-ı Velî hocası olan Lokman-ı Perende hacca gitmiş, Arafat'ta vakfeye geçildiği zaman arkadaşlarına; “*bugün Arife bizim evde bişi pişirmişlerdir*” demiştir. Bu durum Hacı Bektâş-ı Velî'ye malûm olmuş ve evde pişen bişileri bir dakika içinde Arafat'a ulaştırmıştır. Lokman-ı Perende haccı tamamlayıp Nişabur'a döndüğünde onu kutlamaya gelen halka ;“*asil Hacı olan Bektaş'tır, hepimiz onu kutlayalım*” demişi ve onun kerâmet sahibi olduğunu halka duyurmuştur. Bundan sonra Bektâş-ı Velî, Hacı lakabını almıştır (Coşan, 1986, XXI ; Gölpınarlı,1958, s.5; Güzel, t.y.: s.16, Fığlalı, 1996, s.318).

Hacı Bektâş-ı Velî'nin doğum ve ölüm tarihi kesin net olmamakla beraber, incelenen kaynaklardan, yaşadığı dönem ve çevresi hakkında bilgilerine rahat ulaşılmaktadır. Eflâki'nin *Menâkıbu'l-Arifin* eserine göre; Hacı Bektâş, Baba Resûlullah (Baba İshak)'ın ünlü halifesidir. *Aşıkpaşazade Tarihi*'nde Hacı Bektâş-ı Velî'nin sadece seyahatnameleri yer alır. Hacı Bektâş-ı Velî'yi Taşköprüzâde Ahmed, *Ey-şakâ-iku'n-Nu'mâniyyetî Devleti'IOsmaniyye* başlıklı eserinde I. Murad (1362-1389) dönemi âlimleri arasında, Tezkireci Ali, *Künhü'l-Ahbâr* başlıklı eserinde Orhan Bey (1326-1362) dönemi alimleri arasında zikreder.

Yine *Velâyetnâme*'de adı geçen Hacım Sultan, Seyyir Mahmud-ı Hayrânî, Mevlâna, Nureddin b. Cebe gibi bir çok zatın 13. Yüzyılın ikinci yarısı yaşadığı bilinmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak, Hacı Bektâş-ı Velî'nin de bu dönemde yaşadığı bilinmektedir (Güzel, t.y.: s.15). Çünkü Hacı Bektâş-ı Velî'nin 1273 yılında vefat eden Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin çağdaşı olduğu *Menâkıbu'l-Ârifin'* ve *Velâyetnâme* belirtilmiştir (Fığlalı, 1996, s.321).

Kırşehir'de Şeyh Süleyman b. Hüseyin el-Mevlevî b. Şemseddin adlı kişi tarafından kurulmuş bir Mevlevî tekkesinin vakfiyesinde; ... *fi nâhiyeti'l-Hâcc Bektaş kuddise sırruhû..*” ve “.. *ve't- tahrîru fi evaili şehri Muharremi'l- harâm min şuhûri seneti seb'in ve tis'ine ve sitte-mie..*” yazılıdır. Bu yazıdada belirtilen tarih 697/1297 yılı Muharrem ayının ilk günleridir. Bu vakfın Hacı Bektâş-ı Velî'nin bölgesinde kurulmuş olması ve bu yazıda onun için “.. *Kuddise sırruhû..*” ifadelerinin bulunması onun bu tarihte ölmüş olduğunu göstermektedir.

Hacıbektaş İlçesi Halk Kütüphanesi'nde yer alan bir el yazması nüshada; “*Hazîne-i celileden şeref-vürûd olan tomâr-ı kebirde muharrer olduğu üzere*” yazar. Bu bilgi net bir bilgi olarak görülür ve bu durumda Hacı Bektâş-ı Velî'nin doğum tarihi 606/1209, ölüm tarihi 669/1270 olarak kabul edilmiştir (Gölpınarlı,1969, s.274; Coşan, 1986, s.XXV; Yılmaz vd., 2007, s. 15). Yine bu kütüphanede 119 nolu *Vilâyetnâme*'de *Silsilenâme*'den aldığı belirtilen kayıtlara göre Hacı Bektâş-ı Velî, 1209 yılında doğmuş ve 63 yıl yaşamıştır. Vakıf kayıtlarına göre 690/ 1291 tarihinden önce vefat ettiği açıktır. Çünkü

Hicri 695 yılında yazılmış bu vakfiye de onun için merhum ifadesi kullanılmıştır (Güzel, t.y.: s.15).

John Kingsley Birge, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki Yunus Emre Divanı'nın iç kapağındaki yazıyı yorumlamış ve buna göre Hacı Bektâş-1 Velî'nin 1248 yılında doğduğunu, 1281 yılında Horasan'dan Anadolu'ya geldiğini, 1337 yılında 92 yaşında vefat ettiğini belirtmiştir (Fıglalı, 1996, s.317-320).

Hacı Bektâş-1 Velî bir çok eren gibi Hz Muhammed'in soyundan gelmektedir. Vilâyetnâme'ye göre Nişaburludur. Eflâkî'ye göre Horasanlıdır. Âşık Paşazâde de onun Horasan'dan geldiğini yazmıştır. Horasan kaydında O'nun Horasânîlerden, Melâmet erenlerinden olduğu geçmektedir (Gölpınarlı, 1969, s.272). Hacı Bektâş-1 Velî araştırmaların büyük emeği geçen Bedri Noyan'a göre; Hacı Bektâş-1 Velî Nişabur'da doğdu. Baba adı İbrahim, ana adı Hateme Hatun, doğum tarihi 1248 olup, 92 yaşında 1337 yılında vefat etmiştir. Genel olarak kaynaklarda verilen doğum tarihlerinin 1209-1248 arası, vefât tarihlerinin de 1270-1337 arası olduğu görülmektedir. Bu durum Hacı Bektâş-1 Velî'nin 13. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olduğunu kesinleştirmektedir (Güzel, t.y.: s.16).

Hacı Bektâş-1 Velî, Büyük Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış dönemin sayılı kültür merkezlerinden olan Nişabur'da doğmuştur. Nişabur ve çevresi bu dönemde Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bir bölgeydi. Bir Türkmen piri olan Ahmed Yesevî'nin kurduğu Yesevîlik tarikatı bir gelişim içerisinde olup, yayılım göstermekteydi.

Hacı Bektâş-1 Velî bu kültürel ortamda büyümüş, Farsça ve Arapça'yı çok iyi öğrenmiştir.

Nişabur'da doğan ve aslen Horasan'lı olan Hacı Bektâş-1 Velî, Ahmed Yesevi dergahına üç yıl hizmet etmiştir. Daha sonra Velâyetnâme'ye göre Hacı Bektâş-1 Velî'ye Ahmed-i Yesevî;

“Müjde olsun ki; «Kutb'ul-aktâblık» şenindir; kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye kadar bizim di, bundan sonra şenindir. *Biz yokluk yurdunda eğlenmeyiz, ahirete gideriz. Var seni Rûm'a saldık, Sulucakarahöyüku sana yurt verdik, Rûm Abdallarına seni baş yaptık*” demiştir.

Bunun üzerine Hacı Bektâş-1 Velî ertesi günü güneş doğarken, Ahmed-i Yesevî'den izin alarak yola koyulmuştur. Bu bilgiler tarihi belgeler ile doğrulanabilmektedir. Hacı Bektâş-1 Velî'nin Anadolu'ya hangi tarihte geçtiği kesin olmamakla beraber 1275-1280 yıllarında geçtiği tahmin edilmektedir. Nişabur'dan ayrılan Hacı Bektâş-1 Velî önce hacca doğru yol alır. Necef'e ve Kerbelâ'ya uğrayarak hac görevini yerine getirir ve üç yıl Mekke'de kalır. Daha sonra Halep'e geçer ve kutsal yerleri ziyaret eder. Daha sonra Elbistan'da Ashâb-1 Kehf'e uğrar. Buradan Amasya, Kırşehir, Kayseri'ye , daha sonra Ürgüp'e gelerek Suluca Karahöyük'e yerleşir. Burası bugün Hacı Bektâş-1 Velî Köyü olarak bilinmektedir (Alşan, 2012, s.239-260).

Aşıkpaşazade'nin yazmış olduğu Vekayinamesi'ne göre Hacı Bektâş-1 Velî kardeşi Mintaş ile beraber Horasan'dan Sivas'a gelerek, 1240 yılında Babai ayaklanması liderlerinden öncülerinden biri ve tarihçinin atası olan Baba İlyas-1 Horasi'nin yanında yerlerini

almışlardır. Bu eserden Hacı Bektaş-ı Veli'nin kardeşi Mentеш ile Horasan'dan gelerek, 1240 yılındaki Babaî ayaklanmasının öncüsü Baba İlyas'ın yanında yerlerini aldıkları belirtilmektedir (Kardaş, 2018, 19-20; Fığlalı, 1996, s.317-323; Mélikoff, 2010, s.99). Hacı Bektâş-ı Veli'nin kardeşi Mentеш Kayseri'den Sivas'a geçerken şehit olmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî de bu olaydan sonra Kayseri'den Suluca Karahöyük'e gelmiştir (Gölpınarlı,1969, s.270; Alşan, 2012, s.240).

1240 yılında Baba îshak tarafından düzenlenen Babai İsyanı Anadolu Selçuklu idaresi tarafından Kırşehir dolaylarında bastırılmış ele başları idam edilmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli nin Babaî İsyanına, aktif olarak katıldığını belirten bazı kaynaklar mevcuttur. Ancak bu çok zayıf bir ihtimaldir. Çünkü böyle bir isyandan canını kurtarıp, Sulucakarahöyük gibi saldırıya açık bir bölgeye yerleşmesi ve burada serbest bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi zor bir ihtimaldir. Bunun yanısıra Hacı Bektâş-ı Veli'nin yaşamının ayrıntılı olarak ele alındığı Velâyetnâme'de böyle bilgi geçmemektedir. Ayrıca en büyük amacı; insanların maneviyatını yükseltmek, birlik ve beraberlik duygularını güçlendirmeye çalışmak olan ve zamanımıza kadar felsefesinin tesirleri büyüyerek devam eden bu büyük insanın böyle bir isyanda bulunması çokta akla yatkın değildir (Alşan, 2012, s.240-241).

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Anadolu'ya geldiği sıralarda bir taraftan Selçukluların taht kavgaları, diğer taraftan Moğol istilasını altında olan ülke, siyasi ve ekonomik bir buhran içerisindeydi. Hacı Bektâş-ı Velî böyle bir ortamda Nevşehir'e gelerek, buradaki Hristiyanlık

merkezine karşı Türk birlik ve beraberliğini sağlamak, Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için Türk halkına öncülük ederek çaba sarf etmiştir (Alşan, 2012, s.260).

Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi

Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesinde bulunan külliye, Hacı Bektâş-ı Velî'nin türbesi etrafında kurulmuştur. Sulucakarahöyük' e geldikten sonra burada Hacı Bektâş-ı Velî'nin, küçük bir tekke kurduğu bilinmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî türbesinin 1582 yılında Yasinabud Livası Emiri Murad bin Adullah tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Türbe, Hacı Bektâş Dergâhı'nın üçüncü avlusu olan Hazret Avlusu'nun giriş kapısının karşısında bulunmaktadır.

Avlu kapısından sekiz merdiven aşağıya inilerek, merdivenin karşısından asıl binaya giriş yapılır. Buraya gelirken yolun iki kenarında Babagânın, Dede, Baba ve on iki tane mezarı vardır. Hacı Bektaş Türbesi içerisinde Kızılca Halvet (Çilehane) vardır. Halvet kapısının karşısından "Kırklar Meydanına" girilir. Bu kapının sağ tarafında yatırın giriş kapısı vardır. "Gök eşik"ten içeri girilince, Hz. Pîr'in yüksek sandukası görülür. Türbede büyümlü bir atmosfer ve kutsallık vardır (Güzel, t.y., s.18).

13. ve 14. yüzyılda bu külliyenin Hıristiyan turistler tarafından da ziyaret edilmesi ve türbeyi Aziz Haralambos'un makamı olarak belirtmeleri üzerine Batılı araştırmacılar bu külliyenin Aziz Haralambos (Charalambos) Manastırı'nın yerinde kurulduğunu öne sürmüş fakat doğruluğunu belgeleyememişlerdir. Kapadokya bölgesinde Bizans dönemine ait bir manastır kalıntısının üzerinde

kurmuş olması muhtemel olmakla beraber külliyeinin Bizans mimarisi ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. Mimari yapısı tasarımı, girişinde kemerin üstünde yer alan stilize edilmiş çift başlı kartal kabartması ve külâhının eteğinde görülen taş süslemeleriyle tamamen Selçuklu üslûbunu yansıtmaktadır (Tanman, 1996, s.459).

Eserleri

Hacı Bektâş-ı Velî'nin bir çok eseri olduğu bilinmektedir. Bu eserlerin bazılarının sadece ismi zikredilmiş olup, eserler kayıptır (Yılmaz vd., 2007, s. 17). Yayımlanmış olan eserlerin de ona ait olduğu konusunda kesin bir tarihi belge mevcut değildir (Kardaş, 2018, s.22). Makâlât, Şathiye, Fevaid, Makâlât-ı gaybiyye Kelimat-ı Ayniyye, Hurdaname, Fatiha Tefsiri, Uss-ül Hakika, Besmele Tefsiri bilinen eserleridir.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye ithaf edilen şiirlerin O'nun nefes evladı olan İdrîs Hoca ile Hâtûn Ana soyundan gelen üç Bektâş Çelebi'den ilki olan Zekr-nûş Yûsuf Balî oğlu Bektâş Çelebi (1554-1580) ye ait olduğu tahmin edilmektedir (Noyan, 1995, 37-41; Kardaş, 2018, s.27, Alşan, 2012, s.273; Ocak,1996b, s.457).

Makâlât: Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğu tartışma meselesi olsada en ünlü eseridir. Eserde tarikatın dört kapısı olan tarikat, şeriat, hakikat ve marifet makamlarından yani kırk makamdan bahsetmektedir. Eserin ilk manzum tercümesi Hatipoğlu Muhammed tarafından 1409 yılında yazılmıştır. Genel olarak Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğu kabul edilen eser üzerinde Esad Çoşan, Aziz Yalçın, Ali Yılmaz vd., İsmail Kaygısız, Abdurrahman Güzel eser üzerinde çalışan isimlerdir (Kardaş, 2018, s.23). Eser üzerinde ilk

kapsamlı çalışma yapan Esad Coşan'dır. Coşan, Makâlât'ın manzum tercümesi üzerine bir doktora tezi hazırlamış, daha sonra mensur tercümesinin çeşitli nüshalarından ediyon-kritik yaparak doçentlik tezi hazırlamıştır. Arapça aslının iki nüshası vardır. Bunlardan biri M. Esad Coşan'ın özel kütüphanesinde, diğeri İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Denizli Bölümü 393/4 no. kayıtlı nüshadır. Ayrıca Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde mensur tercüme nüshalar vardır (Gölpınarlı,1969, s.272, Yılmaz vd., 2007, s.22-24; Alşan, 2012, s.273).

Kitabü'l Fevaid: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü, 55 no. da bu eserin Hacı Bektâş-ı Velî tarafından yazıldığı ve eser başlığının onun tarafından verildiği belirtilmektedir. Fuat Köprülü'nün 1922 yılında yayımladığı bir makalesinde Farsça nüshaların iki nüshasını görüğünü belirtmiştir Fakat bu nüshaların özellikleri ve nerede oldukları hakkında bilgi vermemiştir. Eserde Hacı Bektâş-ı Velî'den sonra yaşamış kimselerin sözlerinin olması, müstensihler (kopya eden) tarafından ilave yapılmış olabileceğini akla getirmektedir (Yılmaz vd., 2007, s.18; Kardaş, 2018, s.23, Alşan, 2012, s.271).

Prof. Dr. Esad Coşan, eser üzerinde çalışmış ve eserin Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgili olduğu sonucuna varmıştır. Abdülbâki Gölpınarlı, bu eserin Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olmayıp, Mesnevî vb. gibi bazı tasavvufî eserlerin birleştirilerek yazıldığı kanaatindedir. Eser içerik olarak Makâlât ile çok benzerlikler göstermektedir. İstanbul Üniversitesinde bulunan nüshada anlatım üçüncü şahıs ağzından

yazılmıştır. Eser Türkçe'ye çevrilmiş ve yayımlanmıştır (Güzel, t.y., s.18; Coşan,1986, s.XXXIX; Alşan, 2012, s.271-272; Fırlalı,1996, s.333-336).

Fatiha Suresi Tefsiri: Bahâ Sa'id Bey'in verdiği bilgiye dayanarak, bu eserinden ilk kez Fuad Köprülü haber vermiştir. Bahâ Sa'id Bey bu eserin yanan Tire Kütüphanesi'nde olduğunu bildirmiştir. Esad Coşan'ın, Tire Kütüphanesine gittiğini, fakat eser ile ilgili herhangi bir kayıt bulamadığını belirtmiştir. Mutasavvıfların Yasin-i Şerif,Fatiha vb. tefsirler yapmaları Hacı Bektâş-ı Velî'nin böyle bir eseri olmasını olanaklı kılmaktadır. Bu eser yakın zamanda Diyanet İşleri Bakanlığı tarafından, yazarı Hacı Bektâş-ı Velî olarak basılmış ve okurların dikkatine sunulmuştur.

Besmele Şerhi: Hacı Bektâş-ı Velî bu eserinde hadis, ayet ve kıssalarla Besmele'nin anlam ve ruhunu yorumlamıştır. Türkçe kaleme alınan eserin bir nüshası Manisa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eser, *Hacı Bektâş-ı Velî'nin Besmele Tefsiri* adıyla neşredilmiştir (Yılmaz vd., 2007, s.18; Güzel, t.y.: 19-20; Kardaş, 2018, s.24, Alşan, 2012, s.273).

Hacı Bektâş 'ın Nasihatleri: Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait vasiyet ve nasihatlar Dedemoğlu tarafından "Akâid-i Tarikat"ı başlığında kaydedilmiştir. Hacıbektaş İlçesi Halk Kütüphanesi Ktp. no:29'da kayıtlıdır. Nasihatların "Mecmuatü'r-resâil" başlığındaki nüshası İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp.no: 891'de kayıtlıdır. Bu nüshanın eksik olduğu bilinmektedir. Bu nasihatnamelerin Hacı Bektâş-ı

Velî'ye ait olup olmadığı konusunda kesin bir tarihi kayıt mevcut değildir.

Şathiyya: Bu eser hakkında A. Gölpınarlı Türk Ansiklopedisi'nin "Bektaş" maddesinde, Hacı Bektaş-ı Velî'nin iki sayfalık bir şathiyyası olduğu hakkında sınırlı bir bilgi vermiş, eserin olduğu yeri belirtmemiştir. Enverî mahlası Nakşî ve Hurufî olan bir müellif tarafından nesir ve nazım olarak, *Tuhfetü's-Salikîn* başlığında yorumlanmıştır. Eserin yeri bilinmemektedir (Alşan, 2012, s.272; Kardaş, 2018, s.25; Güzel, t.y.: 19-20).

Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye : Eserin bir nüshası İran İslam Cumhuriyeti İslam Şûra Meclisi 1 nolu kütüphanede 3452 numarada, Diğeri İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Nuri Ergün Yazmaları bölümünde 948/1 numarada bulunmaktadır. Eserin aslı Farsça olmakla beraber bilinen iki nüshası vardır. Eser tıpkıbasımı ile birlikte ilk kez Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır.

Eser Shahram Bahadori Gharache tarafından Türkçeye tercüme edilerek Vaktidolu tarafından *Makalat-ı Gaybiyye*, matbu nüshasının tıpkıbasımı ile hazırlanarak, *Makalat* adıyla Can Yayıncılık tarafından yayınlanmıştır.

Hadis-i Erbain Şerhi : Bu eserin varlığı ilk kez Abdülbaki Gölpınarlı tarafından bildirilir. Hüseyin Özcan, British Museum Library'de Fatiha Tefsiri ile beraber bir nüshası bulmuştur. On dokuz varaktan oluşan bu nüshayı, Nurgül Özcan transkribe edilerek yayınlanmıştır.

Eserin başında: “*Sultân el-Hacı Bektâşu’l-Horasânî rahmetullâhi aleyh ol dîn çera- ğı, îmân nurunun bağı, erenlerün turağı, şöyle beyan kılur kim*” ifadesinin olması nedeniyle, eserin Hacı Bektaş-ı Veli’ye ait olduğu düşünülmektedir.

Üssü’l-Hakika : Bedri Noyan, Ali Naci Baykal Dede Baba’nın kendisine gönderdiği bir mektupta, Hacı Bektaş-ı Veli’ye ait *Üssü’l Hakika* başlıklı bir eser olduğunu ve bu eserde Mevlana ile ilgili bir bölüm olduğundan bahsetmiştir.

Hurdename: Bedri Noyan, Girit Kandiye Horasanlı Ali Baba Dergahı müridlerinden bir kişi tarafından yazılmış *Erkan* adlı bir yazmada, “*İkrâr’ın Şartları*” başlığı altında “*Elhac Bektaş Veli Hurdenamesi’nde buyurur ki*” cümlesinin yer aldığını belirtmektedir. Ancak söz konusu esere kayıp bir eserdir (Kardaş,2018, s.27).

Hacı Bektâş-ı Velî Felsefesi

Hacı Bektâş-ı Velî’nin eserlerine ve hayatına baktığımızda ahlak ve maneviyat eğitiminin ön plana çıktığı görülmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî şekilcilğe karşı olup;

“*Harâret nârdadır sacda değildir Keramet baştadır tâçta değildir Her ne ararsan kendinde ara Kudüs’te, Mekke’de, Hac’da değildir*” diyerek, önemli olan inanıyormuş gibi yapmak değil, gerçekten özde inanmanın ve ibadetin altını çizmiştir (Bayar&Bayar,2014s.28-29).

Hacı Bektâş-ı Velî sade ve basit bir yaşamı prensip edinerek, haramdan sakınma, kul hakkı, zulüm, gönül incitme konularına ikaz ederek, toplumsal yardımlaşmayı, dayanışmayı, barışı, adaleti

yaymaya özen göstermiş, tembelliği karalayarak, tasavvufun inceliklerini halka işlemeye çalışmıştır (Alşan, 2012, s.280-281). İnsanlara kendi yaşam tarzı ile örnek olarak Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için Allah yolunda çalışmıştır (Yeşiltaş, 2011, s.252).

Hacı Bektâş-ı Velî, insan sevgisini temel alarak din ve vatan sevgisi üzerinde durmuştur. Mü'min olmayanlara İslamiyeti sevdirmek adına hoşgörü ile yaklaşır, Ehl-i Beyt sevgisi ve İslamiyet'i sevgisi aşlamıştır (Alşan, 2012, s.280-281). Bu hoşgörü yaklaşımını sadece Müslümanlara değil tüm inanç mensuplarına göstermiştir. “*İncinsen de incitme, düşmanın dahi insan olduğunu unutma, yetmiş iki milleti bir gör*” sözlerinde evrensel hoşgörü anlayışı açıkça görülmektedir (Bayar&Bayar, 2014, s.29).

Hacı Bektâş-ı Velî gönülleri savaşarak, korkutarak değil, fethederek kazanmayı başarmıştır. “*Gündüz şevk ile dünya işine, gece aşk ile ahiret işine*” diyen Hacı Bektâş-ı Velî'nin felsefesi, sevgi ve çalışmak üzerinedir. Genel olarak İslam'da tembellik kabul edilebilir bir durum değildir. Hz. Muhammed'in, “*elinizde bir fidan varsa kıyamet gününde bile dikişiniz*” sözünden anlaşılacağı üzere hiç kimse, dünya işinden elini eteğini çekmemelidir. İslam dininde çalışmak en büyük ibadetlerden biridir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin de gündüz tarlada gece Allah yolunda çalıştığı bilinmektedir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin aile ve kadına özel önem verdiği, eski bir Türk inancı olan “toprak ana, gök baba” anlayışından yola çıkarak, ailenin kutsallığını ortaya koyduğu görülmektedir. Yine ibadetlerinde

kadınları uzak tutmamış onlara özel bir yer ayırmıştır (Yeşiltaş, 2011, s.252-253). Kadına verdiği değer;

“Erkek dışı sorulmaz muhabbetin dilinde Hakk’ın yarattığı her şey yerli yerinde Bizim nazarımızda kadın-erkek farkı yok Noksanlık, eksiklik senin görüşlerinde” sözlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca “kadınları okutunuz” kadın ve eğitime verdiği önemi göstermektedir (Bayar&Bayar, 2014s.29).

Dua, ilahi ve nefeslerin Türkçe okunmasına özen göstermiş, Türk dilinin korunmasını sağlamıştır (Alşan, 2012, s.280-281). Hacı Bektâş-ı Velî’nin büyük bir karamsarlık içinde olan Anadolu halkına özlü sözleri ve şiirleri ile manevi destek olduğu bilinmektedir. Şiir ve özlü sözlerinde sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanmıştır (Bayar&Bayar,2014s.32)

Hacı Bektâş-ı Velî’yi bir gönül filozofu ve antropolog olarakta niteleyebiliriz. Dış görünüşten çok iç güzelliğine önem veren Bektâş-ı Velî , insanı "bilen, çalışan, inanan ” bir varlık olarak ele almıştır. İnsanlığa giden yola ışık tutmuş,Türk-îslâm kültür hayatına büyük hizmetleri geçmiş büyük bir Hak dostudur (Alşan, 2012, s.280-281).

Hacı Bektâş-ı Velî, Türkiye’de hangi dinden yada kültür çevresinden olursa olsun her zihinde olumlu çağrışımlar uyandıran bilinen bir isimdir. 1964 yılından bu yana Nevşehir’de düzenlenen Hacı Bektâş-ı Velî’yi anma etkinlikleri ile yılda bir kez gündemde adını duyurmaktadır (Çetin, 2012, s.115).

Bunun yanında Türkiye sınırları dışında Balkanlar, Yunanistan, Makedonya, Gül Baba Türbesi'nin bulunduğu Macaristan, Kosova, Bosna, Arnavutluk, Budapeşte'de saygı ile anılan bir zattır. Hacı Bektâş-ı Velî, şöhreti İran sınırını aşmış bulunmaktadır. Azerbaycan'da Hacı Bektâş-ı Velî, Benyamin adlı kutsallaşmış zatın ululayan Ehl-i Haklarla Kırklar, kollarından birini oluşturur. 1270 yılında öldüğü tahmin edilen Hacı Bektâş-ı Velî'nin kurduğu tarikat 14. Yüzyıl kuruluş bütünlüğüne ulaşır, 16. Yüzyıl başlarında büyüyerek, genişlemeye başlamıştır. Bu tarikat, kökten değişimci bir evrimi günümüze taşımayı başarmıştır (Mélıkoff , 2010, s.93).

Bektaşilik

Sülük silsilesi bakımından Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlı başlıca iki tarikat vardır. Bunlar Bektaşilik ve Nakşibendiyye tarikatları olup, İkânîye kolu gibi çeşitli şubelere bölünmüştür (Köprülü, 1976, 108). Bektaşilik, Melâmetten doğan bir tarikat olup, Hacı Bektâş-ı Velî'ye mensup olanları ifade eder. Melâmet, 9. yüzyılda Horasan'da meydana gelen ve özellikle Nişâbur'da yaygınlaşan bir tasavvuf akımıdır. Günümüze kadar gelmiş olan bu tasavvuf anlayışını benimseyenlere ehl-i melâmet denilmiştir. Sözlük anlamı “kınamak, kötölemek, ayıplamak” anlamına gelmektedir. Tasavvufta kavramsal çerçevesi; “Yaradanı sevmek, yaradan yolunda nefisle mücadele etmek, bu mücadele sırasında kendisini kınayanlardan korkmamak” anlamındadır (Gölpınarlı, 1969, s. 246-269; Azamat, 2004, s.24).

Künhü'l Ahbar ve *Hacı Bektâş Velâyetnâmesi*'ne göre Ahmed Yesevî ve Hacı Bektâş-ı Velî arasındaki halka Yesevî' nin halifelerinden

“Lokmân-1 Perende”dir. Ehl-i melâmetten olan Lokmân-1 Perende’nin Hacı Bektâş-1 Velî’nin hocası olduğu bilinmektedir. Velâyetnâme’ye göre Lokmân-1 Perende, babası tarafından Hacı Bektâş’ın eğitimi ile görevlendirilmiştir ve Ahmed-i Yesevî nin halifesidir. Diğer taraftan hoca olarak, Lokmân-1 Perende’den daha çok şeyhi Ahmed Yesevi’den bahsedilir (Alşan, 2012, s.32-236-261).

13. yüzyılda Kalenderîlik çerçevesinde oluşmaya başlayan Bektaşîlik, Bektâş-1 Veli an’aneleri etrafında 15. yüzyılın sonlarında Anadolu’da ortaya çıkan bir tarikattır (Ocak, 1992, s.373). Hacı Bektâş-1 Velî’nin vefatından sonra özellikle 15. yüzyılda, Osmanlı Devleti içerisinde dini ve siyasi nüfuzu artarak daha da güçlenmiş, etkisi Anadolu’yu aşarak Arnavutluk ve Rumeliye kadar yayılmıştır.

Araştırmacılar Batınî Bektaşîliğin mahiyetini, yapısını ve tarihi gelişimini daha iyi anlayabilmek için Bektaşîliği iki dönemde incelemektedirler. Birinci dönem 13 yüzyıldan başlayarak, 15. yüzyıl sonuna kadar gelişerek devam eden oluşum evresidir. Bu dönemde Hacı Bektâş-1 Velî’nin vefatından sonra Pir olarak Kadıncık Ana, Abdal Musa ve Kaygusuz Baba görülmektedir. İkinci dönem ise 16. yüzyılın başında Balım Sultan’dan bugüne kadar devam eden Bektaşîliği temsil etmektedir. Balım Sultan’ın soyu Hacı Bektaş’tan sonra posta geçen İdris Hoca’nın oğlu Hızır Bali ve ondan sonra sırasıyla Resul Bali, oğlu Yusuf Bali ve Balım Sultan olarak görülmektedir. 1516 yılında ölen Balım Sultan, Bektaşî tarikatının ikinci kurucusu olarak gösterilmektedir.

Balım Sultan döneminde dönemde tekkelerin iç teşkilatı daha sıkı ve muntazam hale getirilmiş, tekke mertebesi tesis edilmiş ve teşkilatın bel kemiğini oluşturan bir evlenmemiş dervişler teşkilatı oluşturulmuştur. Köy ve kasaba tekkelerine yayılmış olan tarikat, Balım Sultan tarafından bir merkeze bağlanarak, belirli dinî işlevler ve törensellik ile sürekli bir kurumlaşma görünümünü almıştır. Törenlerde On iki Mum kullanma ve Dede Baba tarafından taşınan Teslim Taşı (Tanrıya kendini bırakış taşı) ile birlikte başta “tevilla (ehl-i beyti, Hz. Ali’yi sevme, onlardan medet ve şefâat isteme, kendilerine olan yakınlık, bağlılık) ve teberra (ehl-i beyti sevmeyenleri sevmemek) düsturu” olmak üzere diğer Şîî unsurlar da yine bu dönemde sistemleştirilmiştir. Balım Sultan’ın kurumlaştırdığı tarikata giriş töreni günümüzde de sürdürülmektedir.

Ayrıca Balım Sultanın döneminde özellikle 14. yüzyılın son çeyreğinde, saraya kadar nüfuz eden Hurifilik ile yine bu dönemlerde çeşitli kanallarla Anadolu’ya sızmaya başlayan Şîî etkiler Bektaşîlik içinde görülmeye başlanmıştır. Balım Sultan bu ortamda “Hak-Muhammed-Ali” şeklinde ifade edilen ulûhiyet mefhumunu ve on iki imam kültürünü Bektaşîliğin esasları arasına en başa yerleştirmiştir (Tansü&Yıldırım, 2018, s.308-309).

Tarih boyunca oynadığı siyasi roller, kültür hayatındaki yeri, sosyal ve iktisadî yapısı, sanat ve edebiyatı ile etkili imajını koruyan Bektaşîlik en çok ilgi çeken ve araştırılan tarikatlardan biri olmuştur. Georg Jacob’un *Beiträge zur Kenntnis des Derwischordens der Bektaschis* ve *Die Bektaschijje in ihrem Verhältnis zu Verwandten*

Ercheinungen başlıklı kitapları ve Clément Huart'ın "Les Dervisches Bektachis" başlıklı makalesi ile Bektaşilik, Avrupa'da da tanınmaya başlamıştır (Ocak, 1992, s.373).

Osmanlı Devleti'nde Bektaşilik

Bektaşilik, Osmanlı padişahlarında saygı ve sevgisini kazanmış ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin adını yaşatmak istemişlerdir. Hacı Bektâş-ı Velî'yi kendilerine manevi bir koruyucu görerek, O'nu pir seçen Yeniçeriler, ocaklarına Taîfe-i Bektâşîyan, Ocak-ı Bektâşîyan, Zümre-i Bektâşîye, Gürûh-i Bektâşîye gibi isimler vermişlerdir. Yeniçerilerin Gülbengi adını verdikleri dua Bektaşî terim ve törenlerine dayalı esaslarla yapılmaktadır. Gülbengi aşağıdaki mısraları içermektedir (Gölpınarlı,1969, s.271).

*“Allah Allah illallah
Baş uryân, sine püryân, kılıç alkan
Bu meydanda nice başlar kesilir
Olmaz hiç duyan.
Eyvallah, eyvallah
Kahrım ız, kılıcım ız, düşmana ziyân
Kulluğumuz padişaha âyân
Üçler, yediler, kırklar
Gülbeng-i Muhammedi, N ûr-ı Nebi, Kerem-i A li
Pirim ız, sultanım ız Hacı Bektâş-ı Velî
Dem -i devrânına H û diyelim H û..! “*

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Yeniçeri Ocağına yetiştirilmek üzere Hıristiyan ailelerden alınan çocuklar, Bektaşî

müridleri tarafından Hacı Bektâş-1 Velî'nin din ve ahlak anlayışına göre eğitilmekteydi (Aktaş, 2000, s.207).

Osmanlı Devleti Yeniçeri Ocağı'nda Bektaşiliğin ileri gelenlerinden birine özel yer ayrılmıştır. Hacı Bektâş babalarından biri Hacı Bektâş vekili olarak Ocağın cemaat ortasında Hacı Bektâş vekili olarak oturmuştur. Pîrevindeki Baba vefat ettiği zaman yerine geçen yeni 'Baba', önce İstanbul'a gelirdi. Ocaklı Baba, O 'nu alıp Yeniçeri Alayı ile Ağa Kapısına götürür ve tacını giydirir, daha sonra Alay ile Bab-1 Ali'ye gider ve Sadrazam tarafından kendisine ferace giydirilirdi (Alşan, 2012, s.248).

SONUÇ

13. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilası yada farklı nedenlerden dolayı Horasan'dan Anadolu'ya gelen Horasan Erenleri, Türkiye Selçukluları döneminde adından en çok bahsedilen topluluk olmuştur. Bir Horasan Ereni olan Hacı Bektâş-1 Velî, Ahmed Yesevî mürididir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük hizmetleri olan, Horasan Erenleri arasında Hacı Bektâş-1 Velî çok önemli bir yer tutar. Bugün Hacı Bektâş-1 Velî hakkında edindiğimiz bilgilerin çoğu Hacı Bektâş-1 Velî'nin müridleri tarafından bir araya getirilmiş menkıbelerden oluşan Hacı Bektâş-1 Velî Velâyâtnamesi'dir. Eserde Hacı Bektâş-1 Velî'den keramet sahibi, Kırşehir bektaş, ünlü bir Anadolu evliyası olarak bahsedilmiştir. Hacı Bektâş-1 Velî Velâyâtnamesi Hacı Bektâş-1 Velî ve Bektaşilik araştırmalarında asli kaynaktır ve tarihi bakımından değerli bilgiler içerir. Hacı Bektâş-1

Velî'nin bir çok eseri olduğu bilinmektedir. Bu eserlerin bazılarının sadece ismi zikredilmiş olup, eserler kayıptır. Yayınlanmış olan eserlerin de ona ait olduğu konusunda kesin bir tarihi belge mevcut değildir.

Hacı Bektâş-ı Velî bir çok eren gibi Hz Muhammed'in soyundan gelmektedir. Velâyetnâme'ye göre Hacı Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'ya geldiği sıralarda bir taraftan Selçukluların taht kavgaları, diğer taraftan Moğol istilası altında olan ülke, siyasi ve ekonomik bir buhran içerisindeydi. Hacı Bektâş-ı Velî böyle bir ortamda Nevşehir'e gelerek, buradaki Hristiyanlık merkezine karşı Türk birlik ve beraberliğini sağlamak, Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için Türk halkına öncülük ederek çaba sarf etmiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî, insan sevgisini temel alarak din ve vatan sevgisi üzerinde durmuştur. Mü'min olmayanlara İslamiyeti sevdirmek adına hoşgörü ile yaklaşır, Ehl-i Beyt sevgisi ve İslamiyet'i sevgisi aşlamıştır. Bu hoşgörü yaklaşımını sadece Müslümanlara değil tüm inanç mensuplarına göstermiştir.

Bektaşilik, Melâmetten doğan bir tarikat olup, Hacı Bektâş-ı Velî'ye mensup olanları ifade eder. 13. yüzyılda Kalenderîlik çerçevesinde oluşmaya başlayan Bektaşilik, Bektâş-ı Veli an'aneleri etrafında 15. yüzyılın sonlarında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikattir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefatından sonra özellikle 15. yüzyılda, Osmanlı Devleti içerisinde dini ve siyasi nüfuzu artarak daha da güçlenmiş, etkisi Anadolu'yu aşarak Arnavutluk ve Rumeliye kadar yayılmıştır.

Tarih boyunca oynadığı siyasî roller, kültür hayatındaki yeri, sosyal ve iktisadî yapısı, sanat ve edebiyatı ile etkili imajını koruyan Bektaşilik en çok ilgi çeken ve araştırılan tarikatlardan biri olmuştur. Osmanlı Devleti Yeniçeri Ocağı'nda Bektaşiliğin ileri gelenlerinden birine özel yer ayrılmıştır. Hacı Bektâş babalarından biri Hacı Bektâş vekili olarak Ocağın cemaat ortasında Hacı Bektâş vekili olarak oturmuştur.

Hacı Bektâş-ı Velî sade ve basit bir yaşamı prensip edinerek, haramdan sakınma, kul hakkı, zulüm, gönül incitme konularına ikaz ederek, toplumsal yardımlaşmayı, dayanışmayı, barışı, adaleti yaymaya özen göstermiş, tembelliği karalayarak, tasavvufun inceliklerini halka işlemeye çalışmıştır. İnsanlara kendi yaşam tarzı ile örnek olarak Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için Allah yolunda çalışmıştır.

Dua, ilahi ve nefeslerin Türkçe okunmasına özen göstermiş, Türk dilinin korunmasını sağlamıştır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin büyük bir karamsarlık içinde olan Anadolu halkına özlü sözleri ve şiirleri ile manevi destek olduğu bilinmektedir. Şiir ve özlü sözlerinde sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanmıştır.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin düşünceleri ve öğretisi günümüze kadar geçerliliğini koruyarak, sevilmiş ve yüceltilmiştir. Dış görünüşten çok iç güzelliğine önem veren Bektâş-ı Velî , insanı "bilen, çalışan, inanan" bir varlık olarak ele almıştır. İnsanlığa giden yola ışık tutmuş,Türk-İslâm kültür hayatına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Türkiye'de hangi dinden yada kültür çevresinden olursa olsun her zihinde olumlu çağrışımlar uyandıran büyük bir Hak dostudur.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ Çiğdem, (2000),“Toplumsal Açıdan Erenlerin Sır Çeşmesi: Hacı Bektaş Veli” *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (http://isamveri.org/pdfdrg/D01093/2000_14/2000_14_AKTAS_C.pdf) (20.04.2021).
- ALŞAN M. Hakan, (2012), *Horasan Erenleri Melâmetîler, Ahîler, Bacılar, Gazîler, Abdallar*, Kurtuba Kitap, İstanbul.
- AZAMAT Nihat, (2004), “Melâmet” TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, C.29, s.24-25.
- BAYAR Volkan, BAYAR Saadet Aylin, (2014),” Erdemli İnsan Yetiştirme Modeli: Hacı Bektâş-ı Velî Felsefesinden Çağcıl Eğitim Sistemleri İçin Bazı Çıkarımlar”, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, C.5, S.9, s.19-42.
- ÇETİN Halil, (2012), “Gerçekten Efsaneye Hacı Bektaş -ı Velî Portreleri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S. 23, s. 114-125.
- ERASLAN Kemal, (1989), “Ahmet Yesevi”, TDV *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.2, s. 159-161.
- Hacı Bektaş Velî, *Makâlat*, (1986), Haz. Esad COŞAN, İstanbul.
- FIĞLALI Ethem Ruhi, (1996), “Hünkâr Hacı Bektaş Velî (Hayatı ve Eserleri)”, *Erdem*, C.8, S. 23, s.317-336.

(<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688745>)
(20.04.2021).

GÖLPINARLI Abdülbaki, (1969), *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, Gerçek Yayınevi, İstanbul

GÖLPINARLI Abdülbaki, (1958), *Vilâyetname, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul.

GÜZEL Abdurrahman, *Hacı Bektas Veli'nin Hayatı ve Eserleri*, http://isamveri.org/pdfdr/D01093/1994_1/1994_1_GUZELA.pdf

KARDAŞ Sedat, (2018), *Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektâş-ı Velî Velayetnamesi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme-Dizin)*, Grafiker Yayınları, Ankara.

KARDAŞ Sedat , (2019), “Hacı Bektâş-ı Velî Velayetnamesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.65, s.105-112

KÖPRÜLÜ Fuad, (1976), *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara.

KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri, (2009), “Seyyid” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.37, s.40-43

MÉLIKOFF, Iréne, (2010), *Hacı Bektâş Efsaneden Gerçeğe*, Çev. : Turan ALPTEKİN, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

NOYAN Bedri, (1995), *Alevi Bektâşilik Nedir?*, Ant/Can Yayınları İstanbul.

- OCAK Ahmet Yaşar, (1996a), “Hacı Bektaş Vilâyetnamesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C. 14, s.471-472.*
- OCAK Ahmet Yaşar, (1996b), “Hacı Bektâş-ı Velî ”, *TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C. 14, s.455-458.*
- OCAK Ahmet Yaşar, (1992), “Bektaşilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C. 5, s.373-379*
- ÖNGÖREN Reşat, (2011), “Tasavvuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C.40, s.119-126.*
- TANMAN M. Baha, (1996), “Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C.14, s. 459-471.*
- ULUDAĞ Süleyman, (1995), “Erenler”, *TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C.11, s. 294-295.*
- YEŞİLTAŞ Kevser, (2011), *Işık Eri Hacı Bektâş-ı Velî* , Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ Ali, AKKUŞ Mehmet, ÖZTÜRK Ali, (2007), *Alevî Bektâşî Klasikleri 2 Makâlât*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları:367, Ankara.
- YILDIRIM Burcu Erdem, TANSÜ Yunus Emre, (2018), “Alevilik ve Bektaşiliğin Tarihsel Gelişimi”, *SSD Journal, C.3, S.11, s.297-311.*

EKLER

Ek1: Kırşehir yolu üzerinde arslan ve ceylan ile birlikte *Hacı Bektâş-ı Velî* heykeli

(Yeşiltaş, 2011, s.213).

Ek 2: Hacı Bektâş-ı Velî'nin XV. yüzyılda yapılmış kök boya resmi
(Hacı Bektaş Müzesi – Hacıbektaş/Nevşehir)

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik>) (15.04.2021).

Ek 3: Hacı Bektâş-ı Velî'nin türbesi – Hacıbektâş/Nevşehir

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli>) (15.04.2021).

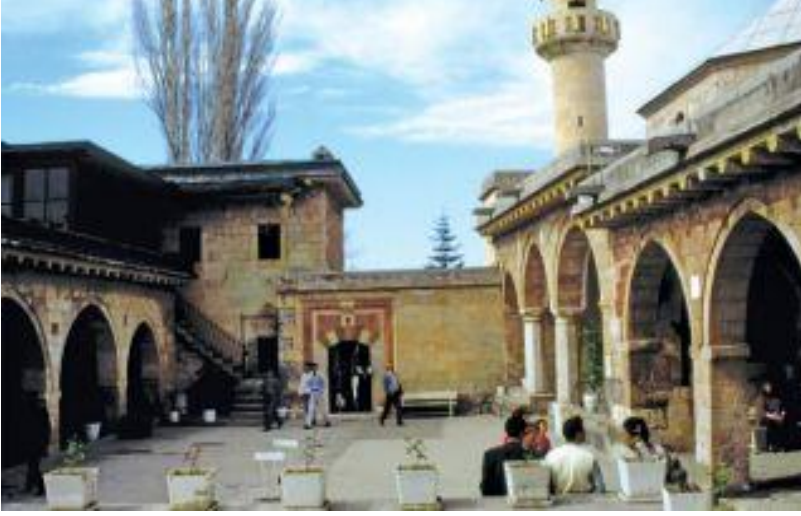
Ek 4: Külliye'nin Hacı Bektâş-ı Velî Türbesi'ni ve Kırklar Meydanı'nı barındıran kısmının giriş revakı – Hacıbektâş/Nevşehir

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli-kulliyesi>)

(15.04.2021).

Ek 5: Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi'nin Dergâh Avlusu'ndan bir görünüş

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli-kulliyesi>)
(15.04.2021).

Ek 6: Külliye'nin birimlerinden Üçler Çeşmesi

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli-kulliyesi>)
(15.04.2021).

Ek 7: Bektaşîlik’le ilgili tarikat malzemelerinden hırka (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi, Envanter nr. 3129/1)

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik>) (15.04.2021).

Ek 8: Bektaşîlik’le ilgili tarikat malzemelerinden taç (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi, Envanter nr. 3129/2)

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik>) (15.04.2021).

Ek 9: Bektaşîlik’le ilgili tarikat malzemelerinden kemer (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi, Envanter nr. 3129/5)

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik>) (15.04.2021).

Ek 10: Bektaşîlik’le ilgili tarikat malzemelerinden teslim taşı (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi, Envanter nr. 3129/7)

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik>) (15.04.2021).